

УДК 904 : 903. 23"653"(477.52)

Білінський О. О.

НОВІ МАТЕРІАЛИ З БАСІВСЬКОГО ГОРОДИЩА НА ПОСУЛЛІ

У статті розглянуто випадково знайдені матеріали з Басівського городища. Наводиться їх датування та культурна атрибуція.

Ключові слова: Басівське городище, горщик, фібула, III–II ст. до н. е.

Басівське городище є найбільшим у Посуллі. Безпосередньо поруч з ним розташовані великі курганні некрополі — Оксютинецький, Басівський, Великобудківський та Вовківецький, які свого часу нараховували по кількасот насипів. Городище має потужну систему укріплень. Вона складається з трьох оточених ярами мисів плато, двох внутрішніх ярів з джерелами води та великої напільної ділянки. Активно заселеними були три мисоподібні виступи плато (Башта, Аршавське, Малий Городок), кожен з яких має самостійну систему укріплень. Усі три миси захищав загальний вал довжиною близько 4 км, який проходив вздовж природнього схилу плато і вимежовував велику напільну частину. Найукріпленішими виглядають миси Башта та Аршавське. У місці їх з'єднання з плато і зараз фіксуються вали висотою до 6 м і рови. Протягом останніх двох століть городище активно розорювалося і укріплення поступово зникали, що можна спостерігати на прикладі описів його дослідниками та планів, знятих у різні часи. Так, на плані городища М. О. Макаренка початку XX ст. (рис. 1) Башта та Аршавське були захищені шістьма валами, перед якими розташовувалися три курганоподібні насипи, що, можливо, також входили до системи укріплень [9, с. 77]. А вже на планах середини століття позначено лише три вали. На сьогодні лишилося два вали, по одному біля Башти та Аршавського.

У 1906 році перші дослідження на городищі проводив М. О. Макаренко. Крім докладного знятого плану укріплень, ним було закладено 11 розвідувальних траншей. Одну на укріпленні Аршавське та по п'ять на Башті та Городку. Під час цих робіт вдалося дослідити кілька господарських ям та, очевидно, житлового споруду. Матеріали, які були здобуті, представлені виробами з кістки, каменю, глини та характерно орнаментованої кераміки: «венчик украшений защипом, а ниже иногда идет ряд горизонтальных сквозных дырочек» [9, с. 78]. Окрему групу склали фрагменти античного посуду, що за визначенням В. В. Латишева, датуються III–II ст. до н. е. [9, с. 85].

У 1927–1928 роках археологічні обстеження у Верхньому Посуллі здійснила експедиція Роменського музею [10; 11]. Під керівництвом директора М. М. Семенчика було оглянуто городище і знято його план [12, с. 17]. У 1946 році розвідки на городищі проводила В. А. Іллінська, яка очолювала Верхньосулзьський загін Посулзької експедиції (кер. В. П. Копилов) [4].

Уже наступного року дослідниця повернулася на пам'ятку з метою більш докладних досліджень. Протягом трьох польових сезонів (1947, 1957, 1959 роки) велися розкопки на укріпленні Башта, в частині поселення, яка безпосередньо прилягала до валу. У 1957 і 1959 роках розкопом 2 було зроблено розріз укріплень. Стратиграфія показала, що вал споруджено на

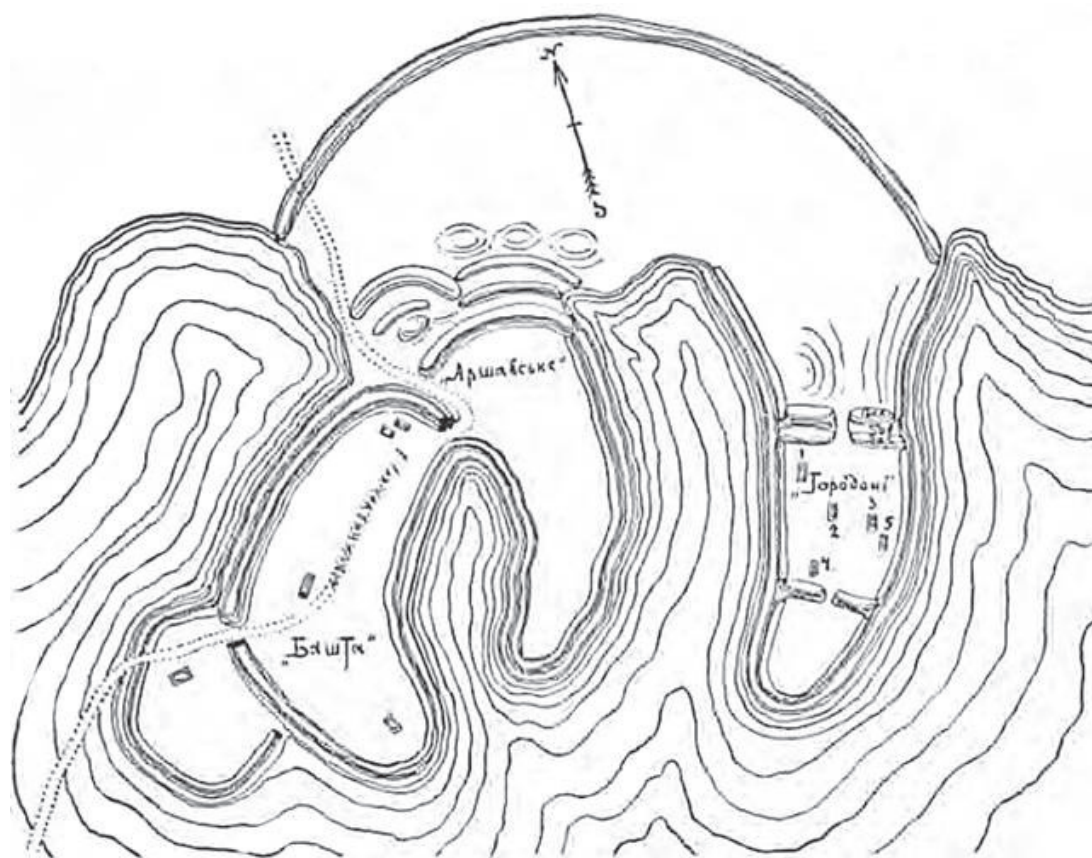

Рис. 1. План Басівського городища за М. О. Макаренком

шарі похованого чорнозему, який не містив жодних матеріальних решток, хоча «на ділянці, що з внутрішнього боку безпосередньо прилягала до нього, ґрунтовий шар виявився знищеним, а поверхня материкового підґрунтя вся перерита стовповими і господарськими ямами» [6, с. 50]. Культурний шар на поселенні був досить потужним і подекуди сягав 2 м. В. А. Іллінська виділила в ньому три горизонти, серед яких перші два відносилися до часу VI–IV ст. до н. е., а третій — до III–II ст. до н. е. Останній мав потужність близько 0,5 м і був насичений пізньоскіфськими та зарубинецькими матеріалами [5, с. 59].

Роботи В. А. Іллінської на городищі в період з 1947 по 1959 роки були підсумовані в ряді статей та монографій [5; 6; 7; 8]. Тривалість життя на пам'ятці була визначена вченою в межах VI–II ст. до н. е.

Після цього дослідження на городищі довго не проводилися і відновилися лише в 1992 році експедицією «Сула» НаУКМА та ІА НАНУ під керівництвом Ю. В. Болтрика. Протягом трьох років досліджень (1992–1994) роботи проводилися на всіх трьох відрогах плато — Башта, Аршавське, Малий Городок. На останніх двох та-

кож досліджувалися укріплення. У результаті цих робіт можна сказати, що у III–II ст. до н. е. заселеними були не лише Башта, але і два інші миси [1; 2].

У 2011 році під час технічного обстеження пам'яток національного значення, розташованих на території Сумської області, городище оглядалося старшим науковим співробітником НДІ пам'яткоохоронних досліджень Мінкультури України І. Р. Михальчишином разом з директором Державного заповідника «Посулля» В. В. Панченком, співробітником заповідника В. М. Єсіним та молодшим науковим співробітником ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» ІА НАНУ Л. І. Білінською. На пам'ятці були виявлені сліди грабіжницьких розкопок, здійснених за допомогою металодетекторів. Особливо значні пошкодження останнього часу зафіксовані на укріпленні Башта. Тут, у центральній частині городища, було виявлено грабіжницький розкоп розміром $2,4 \times 1,8$ м та глибиною до 0,3 м. На поверхні й у відвалах розкопу розкидана велика кількість знахідок.

Глиняні вироби представлені численними уламками ліпного посуду, з яких вдалося майже

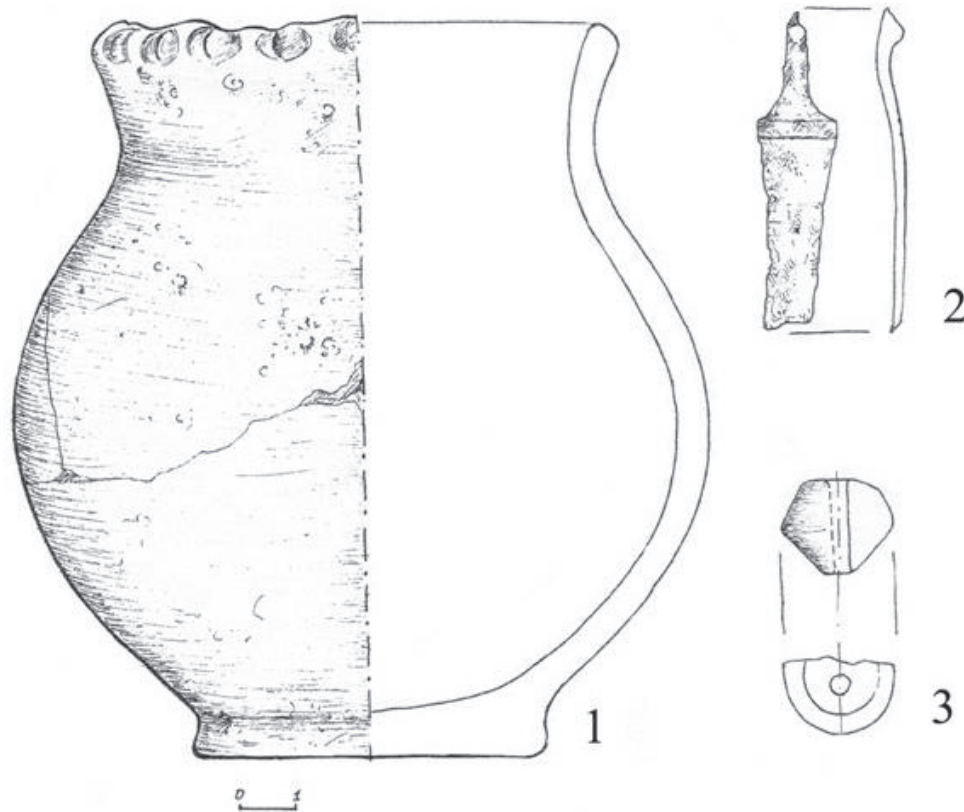

Рис. 2. Знахідки з Басівського городища: 1 — горщик; 2 — залізний щиток фібули; 3 — глиняне прясельце

повністю відтворити ліпний горщик (рис. 2, 1). Його висота — 12,5 см, діаметр вінця — 9 см, а денця — 6,3 см. Зріз вінчика прикрашали округлі вдавлення, що були нанесені пальцем вертикально до поверхні посудини, в результаті чого в центрі ямок утворювалися сліди від нігтя. Як домішки до тіста використовувався дрібний шамот. Загалом посудина червоного кольору, на її поверхні помітні сліди перебування у сильному вогні. Морфологічно горщик не може бути класифікований як типовий для скіфського часу (немає наскрізних проколів) або для зарубинецької культури (занадто приземкуватий та округлобокий). Очевидно, найбільш вірогідним датуванням для нього буде III–II ст. до н. е., тобто час до поширення на городищі типово зарубинецької кераміки. Крім того, у відвалах було знайдено масивне денце діаметром 11 см і товщиною 2 см та нижню частину ліпного горщика з діаметром дна 6,5 см, що збереглася на висоту 6 см.

Також були виявлені шматки обмазки з відбитками прутів, три глиняні конуси з діаметром основи 9–9,5 см та висотою 7,5–8,5 см. З боків на них були зроблені два неглибокі вдавлення пальцями, а на одному — ще й вгорі. Подібні знахідки у великій кількості траплялися і під

час робіт М. О. Макаренка та В. А. Іллінської [6, с. 68; 9, с. 77–86]. Okремо слід відзначити невелике (2 см діаметром і 1,6 см висотою) глиняне прясельце біконічної форми з підлощеною поверхнею і невеликим (0,3 см) отвором (рис. 2, 2).

Зібрані зразки античного посуду репрезентовані ручкою червоноглиняної кухонної посудини I ст. н. е., придонною частиною амфори з північної Егеїди V–III ст. до н. е. та стінками посудин пізнього еллінізму III–II ст. до н. е.¹

Вироби з каменю представлені частиною кварцитової зернотерки, яка, очевидно, була овальної форми та спрацьованим кварцитовим розтиральником округлої форми діаметром 9 см та висотою 5 см.

Поруч з розкопом лежали складені купкою фрагменти металевих виробів, серед яких були ідентифіковані: маленька залізна скоба і зламаний щиток залізної фібули, яка побувала у сильному вогні (рис. 2, 3). Щиток має форму витягнутого трикутника, в місці найбільшої ширини помітні дві паралельні насічки. Очевидно,

¹ Автор висловлює щирю подяку А. В. Буйських за визначення амфор та Р. В. Терпиловському за цінні поради.

щиток походить від типової для зарубинецької культури фібули із загнутою на спинку ніжкою.

Підсумовуючи зазначимо, що кінець скіфської доби в лісостеповому Лівобережжі досі є маловивченим. У другій половині IV ст. до н. е. похід у південну частину лісостепової Скіфії здійснюють східні номади, а самі скіфи з кінця IV ст. до н. е., очевидно, вже не відіграють хоч якусь значну роль в Степу [3]. Досі не з'ясовано, що саме відбувалося в цей час на півночі Лісо-

степу, але, очевидно, що якихось суттєвих подій, які могли призвести до припинення життя населення, не було. Хоча більшість пам'яток скіфського часу зникають у III ст. до н. е., цього не можна сказати про Басівське городище. Ще В. А. Іллінська висловила думку, що неперервне проживання продовжувалося тут з VI по II ст. до н. е. [8, с. 332]. Описані вище матеріали підтверджують її припущення.

Список літератури

1. Болтрик Ю. В. Звіт про роботу Басівського загону експедиції «Сула» за 1992 рік / Ю. В. Болтрик, К. П. Бунятян, О. Е. Фіалко // НА ІА НАН України. — 1992. — № 7. — 29 с.
2. Болтрик Ю. В. Басовское городище — центр Посульського узла пам'яток епохи раннього заліза / Ю. В. Болтрик, Е. Е. Фіалко // Древности. — Харьков : Бизнес Информ, 1995. — С. 40–43.
3. Гречко Д. С. Некоторые вопросы этнокультурной истории юга Восточной Европы конца скифского периода / Д. С. Гречко, Е. Г. Карнаух // Stratum Plus. — 2011. — № 3. — С. 245–261.
4. Іллінська В. Розвідка пам'яток скіфського часу на Посуллі (1946) / В. Іллінська // АП УССР. — 1949. — Т. III. — С. 139–147.
5. Ильинская В. А. Позднескифский слой Басовского городища / В. А. Ильинская // КСИА. — 1961. — Вып. 11. — С. 59–63.
6. Іллінська В. А. Басівське городище / В. А. Іллінська // Археологія. — 1965. — Т. XVIII. — С. 48–76.
7. Ильинская В. А. Скифы днепровского лесостепного Левобережья (курганы Посулья) / В. А. Ильинская. — К. : Наукова думка, 1968. — 269 с.
8. Ильинская В. А. Скифия VII–IV вв. до н. э. / В. А. Ильинская, А. И. Тереножкин. — К. : Наукова думка, 1983. — 379 с.
9. Макаренко Н. Е. Отчет об археологических исследованиях в Полтавской губернии в 1906 году / Н. Е. Макаренко // ИАК. — 1907. — Вып. 22. — С. 38–90.
10. Німенко Н. А. З історії археологічних досліджень у Посуллі в 20-х роках XX ст. / Н. А. Німенко // Сумська старовина. — 2006. — № XVIII–XIX. — С. 180–206.
11. Німенко Н. А. З історії археологічних досліджень у Посуллі / Н. А. Німенко // Сумська старовина. — 2007. — № XXI–XXII. — С. 160–174.
12. Семенчик М. М. Обслідування верхнього Посулья з експедиції 1927 року та 1928 р. / М. М. Семенчик // НА Роменського краєзнавчого музею. — 32 с.

O. Bylinskyi

NEW EVIDENCE FROM BASIVSKE SETTLEMENT IN RIVER SULA REGION

The article is devoted to the publication of accidentally found materials from Basivske settlement. The dating and cultural attribution of these materials are given.

Keywords: Basivske settlement, pot, fibula, III–II centuries BC.

Матеріал надійшов 25.03.2013 р.